

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1	
ВИЗНАЧЕННЯ І ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ОПОЗИЦІЇ	8
1.1. Походження та визначення поняття «політична опозиція»	8
1.2. Підходи, завдання та проблеми дослідження політичної опозиції. Форми і типи політичної опозиції	34
1.3. Політична опозиція та політичний режим: особливості взаємовпливу	66
РОЗДІЛ 2	
ПАРЛАМЕНТСЬКА ОПОЗИЦІЯ	
ЯК РІЗНОВИД ПОЛІТИЧНОЇ ОПОЗИЦІЇ	86
2.1. Сутність та особливості поняття «парламентська опозиція»	86
2.2. Статус, форми роботи і функції парламентської опозиції	103
2.3. Ознаки, типи і моделі становлення, функціонування, структуризації та інституціоналізації парламентської опозиції	118
РОЗДІЛ 3	
ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ОПОЗИЦІЇ	
В КРАЇНАХ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ	139
3.1. Опір і дисидентство як прототипи політичної опозиції в країнах Вишеградської групи	139
3.2. Протестні суспільно-політичні рухи та організації і їхня трансформація у партії в країнах Вишеградської групи	168
3.3. Політична опозиція та демократизація в країнах Вишеградської групи	216
РОЗДІЛ 4	
СТАТУС, ПОВНОВАЖЕННЯ Й ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ	
ПОЛІТИЧНОЇ/ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ОПОЗИЦІЇ	
В КРАЇНАХ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ	241
4.1. Позичіонування політичної і парламентської опозиції в країнах Вишеградської групи	241

4.2. Статус і повноважень парламентської опозиції в країнах Вишеградської групи	264
4.3. Інституціоналізація політичної опозиції в країнах Вишеградської групи	290
РОЗДІЛ 5	
ПАРАМЕТРИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА СТРУКТУРИЗАЦІЇ	
СИСТЕМНОЇ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ОПОЗИЦІЇ	
В КРАЇНАХ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ	308
5.1. Виконавчо-законодавча й інституційна структуризація парламентської опозиції в країнах Вишеградської групи	308
5.2. Партійно-виборча структуризація парламентської опозиції в країнах Вишеградської групи	339
РОЗДІЛ 6	
ОЗНАКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ АНТИСИСТЕМНОЇ	
І НАДНАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ОПОЗИЦІЇ В КРАЇНАХ	
ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ	365
6.1. Антисистемна й антиістеблішментська опозиція в країнах Вишеградської групи	365
6.2. Наднаціональна політична опозиція і євроскептицизм в країнах Вишеградської групи	390
ВИСНОВКИ	421
ДОДАТКИ	426
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	452

ВСТУП

Після Другої світової війни, однак особливо впродовж кінця ХХ – початку ХХІ ст. відбувались грандіозні зміни у політичному й соціально-економічному житті країн, які сьогодні становлять Вишеградську групу – Польщі, Словаччини, Угорщини та Чехії. Вони були спричинені спочатку піднесенням, але згодом крахом СРСР і соціалістичної моделі розвитку країн регіону, яка різною мірою впродовж періоду після Другої світової війни впливала на суспільно-політичні процеси у них. Відтак наприкінці 80-х – початку 90-х рр. ХХ ст. почалися якісні трансформації політичної і суспільно-економічної конструкцій країн Вишеградської групи, внаслідок чого було актуалізовано різносторонні інтеграційно-дезінтеграційні процеси. Як результат, країни регіону поглибили рівень власної значущості, стали консолідованими або напівконсолідованими демократіями з притаманними їм системами міжінституційних відносин. Виявилось це зокрема й у тому, що в країнах Вишеградської групи спершу (в ході колапсу комуністичних режимів) було ініційовано або відновлено феномен повноцінної політичної, зокрема парламентської, опозиції, а згодом (у процесі демократизації) його було розвинуто, структуризовано й інституціоналізовано в цілісну політико-правову категорію. Її дослідження, зокрема в ракурсі з'ясування сутності та феномена, особливостей формування та розвитку, а також поточних параметрів функціонування і структуризації, важливе у порівняльно-політологічному контексті, бо може бути дороговказом поступу політичної/парламентської опозиції в Україні.

Окрім того, актуальність проблематики політичної опозиції в країнах регіону зумовлена й тим, що інтеграційно-демократизаційні процеси у Вишеградській групі все ж не призвели до однозначного трактування і позиціонування політичної опозиції, зокрема в її міжінституційному, партійно-виборчому, системному чи антисистемному, а також національному чи наднаціональному вимірах та формах. Відтак окремішні атрибути політичної (особливо парламентської) змагальності, зокрема її модальність і різноманітність, у зрізі одного регіону зумовили потребу порівняльно-політологічного аналізу феномена, особливостей формування й структуризації політичної опозиції в країнах Вишеградської групи. Це важливо та актуально (зокрема й для України) із огляду передусім на те, що політична опозиція в країнах Вишеградської групи, які давно є членами ЄС, досить впливова та ефективна, оскільки сьогодні все частіше політичні партії та рухи свої програми реалізують не лише з урядового кабінету, а й завдяки опозиції. Внаслідок цього влада/уряди та урядові політсили у регіоні повинні постійно зважати на інтереси опозиційних партій і рухів. У такий спосіб забезпечено ефективне

функціонування не тільки урядів та опозиції, а й демократичних режимів країн Вишеградської групи загалом. Вони відповідають ідеї міжпартійної конкуренції, інкорпорованої крізь призму змагальності партій та партійних систем, свободи політичного вибору, права політичної опозиції пропонувати альтернативні варіанти розвитку, контролю партій над діяльністю влади/урядів тощо. Сумарно це засвідчує, що актуальність дослідження суті, феномена, особливостей формування і розвитку, а також параметрів структуризації політичної, особливо парламентської, опозиції в країнах Вишеградської групи полягає у потребі означення політичних інститутів, практик і процесів, які окреслюють параметри ефективності й інституціоналізованості міжінституційних (виконавчо-законодавчих, партійно-електоральних, урядово-опозиційних тощо) відносин у контексті розвитку сучасних політичних систем країн регіону. Це позитивно позначається на перспективах врахування Україною світового досвіду детермінування сутності та місця політичної опозиції у політико-правовому зрізі. Окрім того, це сприяє поглибленому розкриттю суті політичних систем країн Вишеградської групи у площині політичних інститутів та процесів, які стосуються політичної, зокрема парламентської, опозиції.

З огляду на це, дослідження сконструйовано таким чином, щоби і теоретико-методологічно, і емпірично висвітлити та порівняти особливості проблематики формування й функціонування політичної опозиції в країнах Вишеградської групи. У теоретико-методологічній частині дослідження увагу зосереджено на таких питаннях, як: різностороннє розуміння суті політичної опозиції; визначення рамок політичної опозиції; виявлення напрямів, акторів та/або типів відносин у площині політичної опозиції; диверсифікація вузького/класичного та широкого/сучасного розуміння політичної опозиції; з'ясування теоретико-методологічних підходів, завдань та проблем структуризації форм і типів політичної опозиції, зокрема у різних типах політичних режимів; окреслення сутності, рамок й особливостей становлення та структуризації парламентської опозиції; теоретизація політико-правового статусу, форм роботи і функцій парламентської опозиції; означення факторів та підходів до становлення і структуризації та моделей і типів інституціоналізації парламентської опозиції. Вони різносторонньо засвідчують, що нинішня політична опозиція – це можлива завтрашня політична влада. Водночас, наголошується, що політична і навіть парламентська опозиція не може бути винятково конструктивною і системною, оскільки вона може виявлятися не лише у різних формах, але й як деструктивна і навіть анти-системна, у тім числі і на національному, і на наднаціональному рівні.

Натомість, в емпіричній частині дослідження увагу зосереджено на: історичних і трансформаційних особливостях формування та функціонування політичної опозиції у країнах Вишеградської групи; сутності таких форм суспільно-політичної активності і політичного нонконформізму в країнах Вишеградської групи як дисидентство, опір, тероризм, фракцій-

ність тощо; ролі протестних суспільно-політичних рухів і організацій у формуванні політичної опозиції і демократизації країн Вишеградської групи; позиціонуванні, політико-правовому статусі, повноваженнях і параметрах інституціоналізації політичної/парламентської опозиції в країнах Вишеградської групи; виконавчо-законодавчих та партійно-виборчих параметрах структуризації, ефективності й уповноваженості системної парламентської опозиції в країнах Вишеградської групи; сутності, особливостях, детермінантах і наслідках феноменів анти-системної, антистеблшментської та наднаціональної політичної опозиції й євроскептицизму як вияву опозиційності у країнах Вишеградської групи тощо.

В. М. Кольцов,
кандидат політичних наук, доцент

РОЗДІЛ 1

ВИЗНАЧЕННЯ І ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ОПОЗИЦІЇ

1.1. Походження та визначення поняття «політична опозиція»

Розгляд низки наукових доробків з приводу проблематики політичної, зокрема парламентської, опозиції аргументує і це підтверджує Л. Шапіро¹, що «мабуть, надто очевидно вимагати того, щоби процес управління вивчався тільки у світлі того, що влада намагається зробити та насправді досягає під своїм контролем», адже доцільно зважати і не те, хто в процесі управління/урядування виступає проти цілей влади, або, сумарно та іншими словами, на те, чиї інтереси і опір мають бути погоджені чи подолані перед тим, як реалізуватиметься влада. Це фундаментальна ознака/основа розвитку демократичного політичного режиму, суть якої зводиться до визнання права політичних і громадських діячів публічно критикувати, а також оскаржувати уряд/владу/політичну систему², їхні дії, наміри і політику³. З огляду на це, зрозуміло, що той, хто зацікавлений у вивченні та верифікації/апробації (реалізації) демократії, змушений тією або іншою мірою ставити та вирішувати питання про політичну опозицію⁴, яку Р. Даль визначив як «першу вісь» та складову поліархії/демократії (поряд з віссю «участі») ⁵. Відповідно, не дивно, що проблематика політичної опозиції (як продемонстровано у всіх розділах дослідження) привернула увагу багатьох науковців, котрі вирішували її з різних поглядів та кутів зору. Причому, в теоретико-методологічному зрізі вони були сконцентрованими на таких питаннях, як: класичне і сучасне розуміння політичної опозиції; визначення рамок політичної опозиції; виявлення і дослідження напрямів, акторів/гравців та/чи типів відносин у площині наукового трактування політичної опозиції; диверсифікація вузького та широкого розуміння політичної опозиції, з'ясування їхнього нормативного і контекстуального значення, ролі, суб'єктів, об'єктів та локусу тощо.

¹ Schapiro L. Foreword // *Government and Opposition*. 1996. Vol. 1. No. 1. P. 2.

² У цьому контексті йдеться про: 1) уряд в інституційному трактуванні як інститут чи інституцію влади (кабінет міністрів, урядовий кабінет тощо); 2) політичну систему в цілому, зокрема процес урядування та здійснення влади.

³ Helms L. Introduction: Studying Parliamentary Opposition in Old and New Democracies: Issues and Perspectives // *The Journal of Legislative Studies*. 2008. Vol. 14. No. 1. P. 6–19.

⁴ Zellentin G. Form and Function of the opposition in the European Communities // *Government and Opposition*. 1967. Vol. 2. P. 416–435.

⁵ Даль Р. Поліархія. Участь у політичному житті та опозиція. Х.: Каравела, 2002. 216 с.; Dahl R. *Polyarchy: Participation and Opposition*. New Haven: Yale University Press, 1971. 257 p.

Але в цьому контексті уваги потребує зауваження, згідно якого концептуалізація політичної опозиції перебуває в суміжно-суплементарному зв'язку з концептуалізацією та етимологізацією опозиції як такої (загалом), бо саме на її підставі було вироблено, теоретизовано, відокремлено й операціоналізовано зміст поняття «політична опозиція». З цього приводу, а також апелюючи до даних Оксфордського словника англійської мови⁶ і Словника нових слів Вебстера⁷, А. Алібасік⁸ зауважує, що слово «опозиція» латинського походження. Подібного висновку дотримується Л. Шапіро, який вказує, що перед тим, як увійти до середньовічної англійської мови, слово «опозиція» (у той час «*oppositioun*») було запозичене/перенесене зі старофранцузького слова «опозиція», коріння якого в кінцевому рахунку йшли до латинського дієслова «*opponere*», що, у свою чергу, перекладається як «протистояти в суперечці»⁹. Відповідно, етимологічно простежується взаємозв'язок між словом «опозиція» та такими інтерпретаціями або словосполученнями, як «акт протистояння», «протилежні умови», «опір», «антагонізм», «протириччя», «контраст», «ворожість» тощо, а також будь-якими особами чи групами, яким притаманні такі інтерпретації. Паралельно, етимологічно зрозуміло, що словом «Опозиція» (з великої букви «О») традиційно позначали політичну партію, яка в формі перевірок виступала проти партії влади, а словом «опозиція» (з малої букви «о») – різні технічні поняття з галузей астрології, астрономії, логіки, права, риторики, семантики, лінгвістики тощо. І тільки з XVIII ст. опозиція майже узвичаєно/укорінено почала означати політичну партію, яка, опонуючи партії уряду/адміністрації, готова і націлена зайняти її місце, чим було аргументовано своєрідну британську конотацію слова «опозиція»¹⁰. Разом із цим, у багатьох мовах раніше простежувалась або й досі простежується співвіднесеність слова «опозиція» із поняттями, які демонструють різні рівні та види антагонізму й соціальної активності¹¹. Це змушує аргументувати, що етимологічно слово «опозиція» спочатку мало негативне забарвлення¹²,

⁶ Opposition // Oxford English Dictionary. URL: <http://www.oed.com/> (дата звернення: 01.12.2017); Simpson J., Weiner E. The Oxford English Dictionary, 2d ed. Oxford: Clarendon Press, 1989. P. 866–870.

⁷ Opposition // Webster's New World College Dict. URL: <http://websters.yourdictionary.com/> (дата звернення: 01.12.2017); Neufeldt V., Guralnik D. Webster's New World Dictionary of American English: Third College Edition. New York: Prentice Hall, 1994. P. 950.

⁸ Alibasic A. Political Opposition in Contemporary Islamic Political Thought in The Arab World: a M.A. Thesis. Kuala Lumpur, 1999.

⁹ Schapiro L. Political Opposition in One-Party States. London: The Macmillan Press, 1972. P. 2.

¹⁰ Alibasic A. Political Opposition in Contemporary Islamic Political Thought in The Arab World: a M.A. Thesis. Kuala Lumpur, 1999.; Schapiro L. Political Opposition in One-Party States. London: The Macmillan Press, 1972. P. 2.; De Jovenel B. The Means of Contestation // Government and Opposition. 1965–1966. Vol. 1. No. 2. P. 159.; Ionescu G., de Madariaga I. Opposition: Past and Present of a Political Institution, 2d ed. Harmondsworth: Penguin Books, 1972. P. 21.

¹¹ Schapiro L. Political Opposition in One-Party States. London: The Macmillan Press, 1972. P. 2.; Barker R. Studies in Opposition. Basingstoke, London: Macmillan, 1971. 338 p. P. 4.

¹² Михельс Р. Социология политической партии в условиях демократии (фрагмент) // Антология мировой политической мысли: в 5 т. Т. 2. М.: Мысль, 1997. С. 197.; Поліщук І. Інститут політичної опозиції за умов транзитивного державного режиму в Україні // Державне будівництво. 2011. № 1.

а сьогодні має суто позитивне або і позитивне, і негативне забарвлення¹³, а також те, що спершу опозиція стосувалась здебільшого аполітичних явищ і процесів, а сьогодні стосується переважно політичних або і політичних, і аполітичних явищ і процесів¹⁴. Про це вказують О. Чижова¹⁵ й І. Побочний¹⁶, які, оперуючи ідеями англійського мислителя Белінгбрука, вважають, що з XVIII ст. опозиція почала розумітись як конституційний принцип лояльності, суть якого зводилась до постійного забезпечення балансу влади, контролю та критики діяльності уряду, внесення прагматичних пропозицій щодо реформування державно-правових інститутів й інституцій¹⁷. Аналогічного чи схожого висновку дотримуються: Ф. Гизо, що (станом на першу половину XIX ст.) обґрунтовує необхідність участі опозиції в процесах здійснення державної влади, управління суспільством та збереження свободи й основних правових гарантій громадян¹⁸; Й. Шумпетер¹⁹ і Р. Міхельс²⁰, що (станом на початок–середину XX ст.) аргументують про потребу надання опозиції інституціональної форми з метою її участі у процесах прийняття державних рішень і про необхідність збільшення конструктивності опозиції як інструменту «заміщення влади».

З огляду на це, ініціального теоретико-методологічного зауваження, яке похідне від вибірки країн, які порівняльно аналізуватимуться у наступних структурних частинах дослідження, потребує врахування факту, що в науковій розвідці не розглянуто всіх етимологічних аспектів опозиції як соціального/соціально-політичного феномена²¹ (згідно зауваження Д. Сарторі, за яким будь-яка позиція породжує опозицію²²), а натомість увагу зосереджено винятково на понятті та різносторонній варіативності політичної опозиції, зокрема її організованих і неорганізованих суб'єктів. Річ у тім, як вказує Н. Луман, що саме термін «політична опозиція» є змістовним, сенсовним та автономним у момент, коли

¹³ Ionescu G., de Madariaga I. *Opposition: Past and Present of a Political Institution*, 2d ed. Harmondsworth: Penguin Books, 1972. P. 14.

¹⁴ Молокова М. Политическая оппозиция: феномен или неотъемлемый атрибут современного общества // *Ученые записки*. 2009. № 3. С. 140–144.

¹⁵ Чижова О. Системні відносини влади, опозиції і прагматизму // *Освіта регіону. Політологія психологія комунікації*. 2011. № 4. С. 135–139.

¹⁶ Побочний І. Влада та опозиція як суб'єкти політичної боротьби в процесі державотворення в Україні // *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. 2005. Вип. 7. С. 282–290.

¹⁷ *Политическая энциклопедия: в 2 т.: т. 2 / рук. проекта Г. Семингин. М.: Мысль, 2000. С. 82.*

¹⁸ Гизо Ф. О средствах правления и оппозиции в современной Франции // *Классический французский либерализм: сборник. М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2000. С. 311–312.*

¹⁹ Шумпетер Й. *Капіталізм, соціалізм і демократія*. К.: Основи, 1995. С. 238–239.

²⁰ Міхельс Р. Социология политической партии в условиях демократии (фрагмент) // *Антология мировой политической мысли: в 5 т. Т. 2. М.: Мысль, 1997. С. 186–197.*

²¹ McLennan B. *Approaches to the Concept of Political Opposition: An Historical Overview* // McLennan B. *Political Opposition and Dissent*. New York, London: Dunellen, 1973. P. 1–50.; Sadoun M. *Opposition et démocratie* // *Pouvoirs. Revue Francaise d'Etudes Constitutionnelles et Politiques*. 2004. Vol. 108. P. 5–21.

²² Sartori G. *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 1976. P. 48.

простежується диференціація між урядом/владою та опозицією йому/невладою²³. І навпаки, політична опозиція постає «порожньою клітинкою», коли, як зауважує К. Неунрейтер²⁴, відсутні уряд й влада (хоча, з іншої сторони, можливим є «урядування без опозиції» або «урядування з опозиціями», але без опозиції з великої букви «О» чи інституціоналізованої опозиції²⁵). Сумарно це аргументує, що політична опозиція не є простим відображенням, словами Дж. Скотта, «прихованих стенограм» – чуток, пліток, жартів, соціальних ритуалів та кодів – соціально-політичної арени²⁶.

Натомість, зміст політичної опозиції конструюється на підставі її оцінювання як інституції (формальних та неформальних правил і процедур, які структурують соціальні взаємодії шляхом обмеження й уможливлення поведінки акторів²⁷) у рамках заданих системно-політичних параметрів, найпростішим з яких є поділ між урядом/владою і невладою. Це детерміновано тим, що політична система визначає форму і зміст, характеристики, функції і типи політичної опозиції, зокрема, на думку Р. Даля, В. Фольтза і Б. Тібі, на підставі врахування таких факторів, як конституційні структури та виборчі системи, широко поширені культурні передумови, специфічні субкультури, історія невдоволеності владою, соціальні і економічні відмінності тощо²⁸. Результатом є наукова позиція Ж. Блонделя, згідно якої «єдиним способом відкрити для себе справжній характер опозиції є вивчити спочатку уряд, правління, владу та державу»²⁹. Подібної думки дотримується Е. Луст-Окар, що зауважує, що посадовці (урядовці) не можуть диктувати дії своїх опонентів, однак можуть впливати на них через розроблені/інституціоналізовані правила та інституції, визначаючи патерни взаємодії уряду та опозиції³⁰, внаслідок чого цілком релевантною виявляється ідея Л. Андерсон, за якою «природа політичної опозиції відображає характер політичної влади»³¹.

²³ Luhmann N. Theorie der politischen Opposition // Zeitschrift für Politik. 1989. Vol. 36. No. 1. P. 13.

²⁴ Neunreither K. Governance without opposition: the case of the European Union // Government and Opposition. 1998. Vol. 33. No. 4. P. 419–441.

²⁵ Potter A. Great Britain: Opposition with a Capital "O" // Dahl R. Political Oppositions in Western Democracies. New Haven: Yale University Press, 1966. P. 3–33.; Ionescu G., de Madariaga I. Die Opposition. Ihre politische Funktion in Vergangenheit und Gegenwart. München: Beck, 1971. 217 s.

²⁶ Scott J. Domination and the Arts of Resistance. Hidden Transcripts. New Haven: Yale University Press, 1990. 251 p.

²⁷ Helmke G., Levitsky S. Informal Institutions and Comparative Politics: A Research Agenda // Perspectives on Politics. 2004. Vol. 2. No. 4. P. 727.

²⁸ Dahl R. Some Explanations // Dahl R. Political Oppositions in Western Democracies. New Haven: Yale University Press, 1966. P. 348.; Foltz W. Political Oppositions in Single-party States of Tropical Africa // Dahl R. Regimes and Oppositions. New Haven, London: Yale University Press, 1973. P. 143–170.; Tibi B. Politische Opposition in Westasien und in Afrika. Einige vergleichende und typisierende Betrachtungen // Euchner W. Politische Opposition in Deutschland und im internationalen Vergleich. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1993. P. 155–172.

²⁹ Blondel J. Political Opposition in the Contemporary World // Government and Opposition. 1997. Vol. 32. No. 4. P. 462–486.

³⁰ Lust-Okar E. The Management of Opposition: Formal Structures of Contestation and Informal Political Manipulation // Schlumberger O. Debating Arab Authoritarianism. Dynamics and Durability in Nondemocratic Regimes. Palo Alto: Stanford University Press, 2007. P. 34–35.

³¹ Anderson L. Lawless Government and Illegal Opposition: Reflections on the Middle East // Journal of International Affairs. 1987. Vol. 40. No. 2. P. 220.

Слідуючи такій теоретико-методологічній логіці, ми виходимо із зауваження, що політична опозиція відіграє важливу роль у механізмі стримувань та противаг в умовах того чи іншого політичного режиму. Відповідно, дослідження політичної опозиції не можливе без дослідження політичної системи та політичної влади, маючи на увазі, що: чвари, розбрат, незгода й інакомислення/дисидентство мають вирішальне значення для відносин між державою й суспільством, а політична опозиція є терміном і концептом, що мають першорядне значення для розуміння політичної змагальності, відносин між владою і невладою, державою і суспільством.

Разом з тим, якщо деякі актори відіграють важливу роль у політичній опозиції, проте політика не є їхнім головним завданням і метою, то теоретико-методологічно й емпірично вони виключаються з порівняльного аналізу. Цьому сприяє зауваження Дж. Сарторі, згідно якого «не всі засоби «протиставлення» є тим, що ми традиційно розуміємо під «опозицією»»³². Зумовлено це тим, що політичній науці бракує саме уніфікованого визначення політичної опозиції, яке усесторонньо стосувалось би інформації про організаційні характеристики, розумові категорії/патерни спорування й змагальності між владою і невладою. Натомість, як зауважує Р. Баркер, політична наука доволі часто «поміщає» під фокус дослідження політичної опозиції як політичні, так і не зовсім політичні, а також конструктивні і неконструктивні процеси, зокрема тотальний опір державі, опір виконанню влади як примусу з боку держави, опір посадовцям/урядовцям держави та легітимності їхніх повноважень, лояльний опір управлінському процесу в державі, систему стримувань і противаг, а також механізми всенародної перевірки та контролю здійснення політичної влади³³. Внаслідок цього наукове розуміння політичної опозиції стає варіативно-неінформативним, оскільки доволі часто генерується в рамках різних інституційних рамок, котрі окреслюють не лише політичну опозицію, а й інші форми політичної змагальності³⁴. Відповідно, саме «ізоляційний» політико-орієнтований і суб'єкт-орієнтований підхід (побудований на цілеспрямованому обмеженні предмету дослідження) є передумовою забезпечення потенціалу нового і цілісного дефініювання та обґрунтування політичної опозиції як безпосередньо/безумовно політичної за своєю суттю та поставленими завданнями, а також передумовою «трансплантації» поняття «опозиція» з повсякденного вжитку у сферу науково-аналітичних категорій³⁵, хоча б у його мінімальному наповненні.

Це особливо важливо з огляду на те, що навіть на початку XXI ст. політична опозиція концептуалізована та операціоналізована недостатньо,

³² Sartori G. *Opposition and Control: Problems and Prospects* // *Government and Opposition*. 1966. Vol. 1. No. 1. P. 150.

³³ Barker R. *Studies in Opposition*. Basingstoke, London: Macmillan, 1971. 338 p.

³⁴ Dahl R. *Patterns of Opposition* // Dahl R. *Political Oppositions in Western Democracies*. New Haven: Yale University Press, 1966. P. 332–347.

³⁵ Albrecht H. *Political Opposition and Authoritarian Rule in Egypt: dissertation*. Eberhard-Karls Universität Tübingen, 2008. 216 p.